

DİLLERİN YITME SÜRECİ*

Dilleri çağlar içinde ele alan yalın bir gözlem, bizi şu ya da bu biçimde varlıklarını saptadığımız kimi diller arasında, artık konuşulmayan; ortadan kalkmış dillerin bulunduğu sonucuna yöneltir. Son konuşmacılarının yaklaşık yüzyıl öncesine değin Ateş Adası'nda yaşadığı, günümüzde artık kimsenin konuşmadığı *Hauş* ve *Manekenk* dilleri gibi bir zamanlar Anadolu'da konuşulan *Hititçeyi* de günümüzde artık kimse konuşmamaktadır.

Klasik diller Yunanca ve Latinceye gönderme yapılarak, geleneksel bir yaklaşımla «ölü diller»den söz edilir. Kuşkusuz bu olgu yalnızca bu iki dille sınırlanmaz. Tüm kıtalarda ve her çağda ortadan kalkan diller vardır; kimileri de gözlerimizin önünde yitme sürecini tamamlamaktadır. Bugün Şili'nin güneyinde, Navarino Adası'ndaki Puerto Williams'ın Uquiqua yönetim bölgesinde üç kişinin konuştuğu, birkaç yıl sonra kuşkusuz tümüyle yitcek olan *Yagan* dili de bu son yargıyı örnekendirir.

Ortadan kalkmış dillerin yanı sıra, bu süreç içinde bulunan dillerin varlığı düşüncemizin kalkış noktasını oluşturmaktadır. Bu olgu birçok soruyu usumuza getirir; ben de bunlardan üçü üstünde duracağım :

A) Diller *nasıl* ortadan kalkar? Bu soru, olası yitme durumlarını ve bu konuyu yönlendirebilecek etkenleri incelemeyi gerektirir. Bir başka deyişle, *dillerin yitme süreçlerinin türlerine ilişkin bir sınıflandırma yapmanın* gerekip gerekmeyeceği söz konusudur.

B) Dillerin ortadan kalkmasını koşullandıran *dış etkenler* nelerdir? İncelemeye çalıştığımız bu süreci yönlendiren toplumbilimsel olgular nelerdir?

* - Necmettin Sevil'in Türkçeleştirdiği bu yazının Fransızcası *La Linguistique*, 27-2, (Paris, PUF) dergisinde yayınlanacaktır.

C) Yapısal, *dil içi etkenler* kaybolma sürecinde yer alır mı? Yer alırsa nasıl ortaya çıkar ve bunlarla yukarıda değindiğimiz dış etkenler arasında ne türden bağıntılar bulunur?

Üstün nitelikli çalışmalarıyla tanıdığımız Nancy Dorian gibi birçok araştırmacı, son yıllarda dillerin yitme sorununa eğildi. Ben de bu soruna ilişkin bakış açımı sunmaya çalışacağım.

A. — Diller Nasıl Ortadan Kalkar? Türlerin Sınıflandırılması.

Dillerin yitmesi ve diller arasındaki ilişki kavramları birbirleriyle oldukça yakından bağıntılıdır; bu da doğası gereği toplumsal bir gerçeklik olan dil toplulukları arasındaki ilişki anlamına gelir. Aralarında ilişki bulunan dillerin yazgısı, bu dilleri konuşan ilişki içindeki toplulukların ekinsel, toplumsal, tarihsel, tutumbilimsel, nüfusbilimsel, siyasal ve öteki özellikleriyle bu toplulukların zaman içinde değişimler gösterebilen karşılıklı ilişkilerinin biçimlerine bağlıdır. Bu çeşitlilik göz önünde bulundurulduğunda, tümü kapsayıcı savı taşımadan farklı birçok ilişki türü gözlemlenebilir.

1) aynı dil içinde bölgesel farklılıklar arasında; örneğin büyük kentlerde konuşulan Yunanca karşısında, bu dilin *yerel lehçeleri* giderek ortadan kalkmaktadır.

2) yazısı bulunan ve çok sayıda kişinin konuştuğu, büyük yayılım gösteren bir dille sözlü geleneğe bağlanan, bunun sonucu olarak da çok ya da az konuşucusu bulunan bir dil arasında; birinci durum için *İspanyolca* ve *Keçua*, ikinci durum için de *İspanyolca* ve *Pilaga* (Arjantin, Gran Chaco) örneğini verebiliriz.

3) sözlü geleneğe bağlanan diller; söz gelimi *Teğuelçe* (Doğu Patagonya) ve *Mapuçe* ya da *Arokan* (Şili'nin güneyi) dilleri arasında; Arokan'ların 17. yy'da And Sıradağlarını geçerek Teğuelç topraklarına yerleşmesiyle başlayan tarihsel nitelikli *Arokanlaşma* olgusunu anımsatmak gerekir. Bu olay sonucunda, Teğuelçe, bu dili konuşanların büyük bir bölümünce unutuldu ve bu dili konuşanların ardından gelen kuşaklar günümüzde de Mapuçe dilini konuşmaktadır.

4) büyük konuşucu kitleleri olan diller arasında; Québec'de *Fransızca* ve *İngilizce* arasındaki bağıntılar doyurucu bir örnek oluşturur.

5) aynı dil ailesinden olan ya da farklı dil ailelerine bağlanan diller arasında; birinci durum için *İspanyolca* ve *Katalanca* ya da *Livonca* (Letonya) ile *Letonca* anımsatılabilir, farklı dil ailelerine bağlanan diller için de *Yunanca* ve *Türkçe* (Batı Trakya ve İstanbul), *İspanyolca* ve *Baskça* örnekleri verilebilir.

6) *Fransızca* ve *Katalonca* gibi devletlerin ulusal dilleri ya da resmi dillerle *Brötonca* ya da *Gaibo* (Kolombiya) gibi resmi bir niteliği bulunmayan diller arasında;

7) ulusal sınırları olan dillerle, örneğin *Çingenelerin dili* ve *Yahudi İspanyolcası* gibi ulusal sınırları olmayan diller arasında;

8) belirli bir uzamsal-siyasal topluluk içinde azınlık oluşturanların konuştuğu, ama öte yandan bağımsız ülkelerin ulusal dilleri de olabilen diller arasında. Amerika Birleşik Devletleri'nde *Norveççe*, Arjantin'de *İtalyanca*, vb. gibi göçmenlerin konuştuğu diller bu konumdadır, ayrıca tarih içinde süregelen kimi azınlıkların dilleri de bu duruma bağlanır: Romanya'da ya da Avusturya'nın küçük bir köyü olan Oberwart'ta konuşulan *Macarca*, İstanbul'da konuşulan *Ermenice*, vb.;

9) geniş kitlelerin konuştuğu dillerle bu dillerden kaynaklanan *Kreoller* arasında: Fransızca Kreolleri (Haiti, Martinik, Guadelup), İngilizce Kreolü (Jamaika), Portekizce Kreolü (Angola), vb..

Doğal olarak bu farklı ilişkiler her zaman dillerde yitme süreçleri başlatmaz. Ancak bir süreç başlamışsa, sanırım bu sürecin gelişimini farklı biçimde etkiler; bu nedenle bir sınıflandırma yapabilmek ve olgunun devimselliğini incelemek için bu farklı durumları göz önünde bulundurmamak gerekecektir.

Şimdi de dillerin kaybolma sürecinin *nasıl* gerçekleştiği soruna gelelim. Bu sorun, en yalın olarak, konuşucuların yitmesiyle dillerin de ortadan kalktığı biçiminde yanıtlanabilir. Konuşucuların yitmesi konusunda da ancak iki olasılık görebiliyorum:

a) fiziksel olarak varlıkları son bulduğunda, bir başka deyişle fiziksel varlıklarına son verildiğinde; Amerika'daki birçok halk üzerinde gerçekleştirilen soykırımı bu durumu örneklendirir. Ayrıca, yine bu türden dil *kayımlarından* söz edilebilir. Benzeri tarih-

sel örnekler arasında, «matanza» diye bilinen ve Salvador'da 1932 yılında 25.000 Yerli ile birlikte *lenka* ve *kakaopera* dillerinin de ortadan kalkmasına yol açan olayları sayabiliriz.

b) konuşucuların kendiliklerinden dili kullanım dışı bıraktığında. Bu, birçok biçimde gerçekleşebilir. Öncelikle, iç ve dış etmenlerin devimselliğinden etkilendiği için, André Martinet'nin belirttiği gibi «işlediği için değişen» bir dilin sürem içindeki doğal evrimini göz önünde bulundurmamak gerekir. Evrimi *Roman Dilleri* nin doğuşuna yol açan ve neredeyse bu dillerce özümlenen *Latince* herkesin bildiği bir örnektir.

Bunun ardından, çeşitli etkiler altında yerini bir başka dile bırakan dillerin durumunu anımsatmak gerekir. Olağan koşullarda bu, konuşucuların tutumlarının değişimi sonucunda gerçekleşir. Bir yandan bu konuşucular birinci dillerinin kullanımını ancak kimi iletişim durumları içinde kısıtlar, öte yandan dillerinin genç kuşaklara aktarımını engeller ya da elverişli kılmazlar. Kuşkusuz, konuşucuların bu tutumu onların özgür seçimini yansıtmaktan uzaktır, üstelik toplumsal-ekinsel, tutumbilimsel, siyasal, nüfusbilimsel ve başka zorunlulardan kaynaklanır. Bu türden örneklerle her yerde sıkça karşılaşılır. Avrupa'da konuşulan azınlık dillerinin çoğu bu duruma girer. Örneğin, *Brötonca*, Fransa'da yerini Fransızcaya, *Gaelce* İngiltere'de İngilizceye bırakmıştır, Letonya'da yüz kadar kişinin konuştuğu Fin-Uygur öbeğine bağlanan *Livonca*, kısa sürede yerini Letoncaya bırakma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

B. — Dış Etkenler.

Bu konuya eğilen araştırmacıların çoğu dış ya da «toplumbilimsel» etkenlere önemli bir yer verdiler; dolayısıyla bu konu üstünde fazla durmayarak kaynakçaya gönderme yapacağım. Sanırım bu etkenler iki bakış açısı altında irdelenebilir :

a) bir dilin bir başka dil üstünde ne tür koşullarda egemenlik sağladığını saptamak için bu dillerin üstlendikleri işlev açısından. Burada, tutumbilimsel, nüfusbilimsel (doğum oranları ile birlikte), ekinsel, eğitsel, dilsel planlama, siyasal, vb. gibi etkenler söz konusudur.

b) bir dilin *yaşam gücünü yitirmesine* yol açan tanıları saptama olanakları bakımından. Bu konuda birçok etken arasında şunları sayabiliriz :

1) bir dilin kullanım alan ve durumlarının kısıtlanması. Buenos Aires'in güneyinde konuşulan *Volga Almancası* üstüne Yolanda Hyperdinger'in¹ gerçekleştirdiği inceleme bu durumu yeterince örneklendirir.

2) bir dilin, genç kuşaklara ancak kısıtlı bir biçimde aktarılması.

Bu koşullar altındaki dilsel bir toplulukta, Nancy Dorian'ın terimcesine göre, en azından iki konuşucu türüyle karşılaşırız, bir başka deyişle dile gerçek anlamda egemen olduğu düşünülen *yetkin konuşucular* ve dili, bu konuşucuların yanlış olarak değerlendirildiği biçimde kullandıkları varsayılan *yarı-konuşucular*. Lyle Campbell ve Martha Muntzel² :

«güçlü», *strong* ya da «yetkine yakın» *S* konuşucuları;

dillerini anlaşılır bir biçimde akıcı olarak kullanan, Nancy Dorian'ın yarı-konuşucularına denk düşen «yetersiz» *imperfect I* konuşucuları;

dillerini daha kısıtlı bir yeterlikle kullanan «yetersiz yarı-konuşucular»ı *weak semi-speakers W*;

dillerini çok az, ancak birkaç sözcük ya da tümceyle anımsayabilen «anımsayan» *rememberers R* konuşucuları saptayarak bu konuda daha yetkin bir ayırım gerçekleştirdiler.

C. — İç Etkenler :

Bu aşamada, dillerin yitme sürecinin özgül devimselliğine bağlı diliçi belirtileri oluşturan yapısal özelliklerin var olup olmadığını ortaya koymaya çalışacağız. Toplumsal olgularla salt dilsel

1 Yolanda HYPERDINGER, Arjantin'de «Universidad Nacional del Sur» de araştırmacıdır. 30. 11. 89'da sunduğu bildirdiden alınan notlar.

2 Bkz. Lyle CAMPBELL ve Martha MUNTZEL, 1989, «The structural consequences of languages death», DORIAN (yönetiminde), *Investigatingobsolescence*, s. 181.

olgular ne denli birbirleriyle örtüşür? İlkece, bu türden bir varsayım, bir toplumun iletişim gereksinmelerini karşılaması gereken dili toplumsal bir kurum olarak algılayan herkes için geçerli gözükmektedir. Bununla birlikte, denetlenmesi olanaksız çok sayıda etmenin işe karışmasından ötürü, toplumsal ve salt dilsel olgular son derece karmaşık bir nitelikle karşımıza çıktığı için bu varsayımın doğrulanması, olağanüstü titiz dikkat ve önlemler gerektirir.

1973'te³ verdiği bir konferansta, André Martinet şu görüşü öne sürüyordu :

«Çok küçük bir toplum içinde yaşandığında, deneyim verileri arasındaki bağıntıları belirtmeye oldukça az gereksinim duyulur, çünkü bu bağıntılar genellikle herkesçe bilinir. Buna karşılık, toplum genişledikçe insanlar arasındaki ilişkilerin karmaşıklığı artar, bu da sözdizimsel bağıntıların dile getirilmesini daha çeşitli ve gerekli kılar. Bu nedenle toplum içindeki bağıntılarla sözdizimsel bağıntıların karmaşıklığının evrimi arasında bir koşutluk vardır».

Dillerin yitmesi üstüne yapılan araştırmalar, toplumsal ve dilsel olguların karşılıklı etkileşimini öne çıkaran Martinet'nin bu gözlemini doğrular niteliktedir; ben de dillerin yitme sürecine bağlanabilecek yapısal olguların *belirtibilimini* araştırmayı üstlendim. Bu konuda, başka araştırmacılar da, *dillerin ayrışması, dilbilgisel kuralların yitimi*, bu *kural yitiminin* oluştuğu *düzenin* ne anlama geldiği, vb. gibi olgular üstünde durdular.

Ateş Adası dilleri üstüne yaptığım araştırmalardan, kaynakçada adı geçen yazarların araştırmalarından ve çalışmalarını yönettiğim Martine Delahaye, Ana Fernandez Garay, Ana Maria Guerra ve José Pedro Vigeas gibi araştırmacıların deneyimlerinden yola çıkılarak saptanmış bulunan, yitme durumlarının çoğun-

3 André MARTINET, 1974, *Sintaxis Funcional*, ss. 20-21. Gözden geçirilmiş Fransızca çeviri, Christos CLAIRIS, 1979, Les grands traits de la syntaxe du qawasqar (alakaluf), *Linguistique fonctionnelle. Débats et perspectives*, s. 211.

da gözlemlenen, bu aşamada söz konusu sürece bağlandığını öne sürebileceğimiz olguların dökümünü yapmaya çalışacağım. Bu olguları belirtmeden önce kimi saptamalarda bulunmanın gerekli olacağı kanısındayım :

1) gözlemler bütün dil düzeylerini, daha açık bir anlatımla sesbilimi, sözdizimini, biçimbilimi, değerbilimi ve sözlük düzeylerini kapsamalıdır :

2) özel bir olgunun bu sürece bağlı bir belirti olduğunu öne sürebilmemiz için önemli olan, bu belirtinin yalın varlığının yanı sıra, canlılığını tümüyle koruyan dillerde gözlemlenen çok daha yüksek bir sıklıkla karşımıza çıkmasıdır. Örneğin, tüm dillerde sesbirim dalgalanmalarıyla karşılaşılır, ama dillerin yitmesi durumunda dalgalanmalar sayısal bakımdan olağandan çok daha yüksek düzeye ulaşır. Bu nedenle de sesbirim dalgalanmalarını dillerin yitmesi belirtileri arasına katıyoruz;

3) bu belirtilerin her durumda bir arada ortaya çıkmayacağı söz götürmez;

4) toplumsal devimsellik değişirse dilsel devimselliğin de yeni bir doğrultu alacağı açıktır. Son yıllarda İspanya'da görülen toplumsal-siyasal değişimlerin, örneğin Katalanca ya da Baskça gibi yerel dillerin işleyişi üstünde belirgin bir etkisi olmuştur. Bununla birlikte, yitme devimselliğinden denge devimselliğine geçiş, yitme sürecinden etkilenen eskil yapıların özdevimli bir biçimde yeniden işlev görmeye başlayacakları anlamına gelmez. Daha çok, bu yeni duruma özgü yeni yapısal olgular ortaya çıkar;

5) kimi durumlarda da bir olgunun yalın dil ilişkisinden ya da dil yitme sürecinden kaynaklandığını saptamak kuşkusuz zordur. Bu saptamaların ışığında, bir yitme sürecine bağlanabilecek kimi olgular şöyle sıralanabilir :

1) çok sayıda *sesbirim dalgalanmasıyla* karşılaşılması. Wolfgang Dressler'in⁴ öne sürdüğü bu varsayım Kavaşkar⁵ ve öteki Amerika yerli dilleri üstüne yaptığımız gözlemlerle doğrulanmak-

4 DRESSLER, 1972, *On the phonology...*, s. 454.

5 CLAIRIS, 1987, *Elqawasqar*, s. 403-423.

tadır. Gerçekten de, Kavaşkar dilinde tüm seslerin dalgalanmadan etkilenmesinin yanı sıra, tam anlamıyla işlev gören sesbilimsel karşıtlık örnekleri azdır.

2) *ses dizgesinin yoksullaşması*. Örneğin Kavaşkar dili ve Teğuelçede gırtlaksıllaşmış sesler dizisinin ortadan kalkma eğilimi göstermesi.

3) *biçimbilimsel yalınlaşma*. *Yalınlaşma*, karmaşık bir dilbilgisel diziyi örneksemeli bir düzenliliğe yönlendirir. Söz gelimi, çeşitli çoğul yapma olanaklarından geriye yalnızca «sonekleme»nin, daha da açık bir anlatımla -s takısının kaldığı Brötoncadaki çoğul durumu gibi.

4) *istemli bir sözdizimsel yapının gelişmesi*. Bu durumda, dilsel bildiride yer alan kimi sözdizimsel yapılar açık ya da örtük bir biçimde dile getirilebilir. Kimi bağıntıları belirtmek için gerekli öğeleri bulundurmamakla birlikte, dil bu bağıntıları gereğinde bağlam ya da durumsal katkıyla aktararak, söz konusu öğeleri ancak istemli bir biçimde kullanır. Yine Kavaşkar dilinde, görevi yüklemi göstermek olan bir «belirleyici» *öbeği*⁶ vardır; bununla birlikte kullanımları zorunlu değildir. Böylece,

hem	<i>ce</i>	<i>cefalajghar</i>	<i>gjexena jenaq</i>
	1. kişi	şarap	sevmek varoluşsal belirleyici

hem de *ce cefalajghar gjlexena*,
«şarap severim» dizimiyle karşılaşılır.

5) *biçimsel varsullüğün yitmesi*, ya da bir başka anlatımla «tek biçemlilik» diye adlandırılabilir durumuna yönelme.

6) *sözdizimsel işlev belirtilerinin azalması*. Sözdizimsel işlev belirtileri azalma eğilimi gösterir ve birimler arasındaki bağıntıların salt durumsal katkılarla dile getirildiği bir sözdizimle karşılaşırız. Bu bakımdan, aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi Kavaşkar dili bunun aşırı bir örneğidir :

⁶ Bu terim için, bkz. Christos CLAIRIS, 1984, «Classes, groupes, ensembles», *La Linguistique*, 20, 1, Paris, PUF, s. 3-10.

530⁷ *tares tettelqhar qaqa*
 defter dizi sahip olmak
 defter dizlerinin üstünde

581⁸ *afcar qjawel at*
 yakacak odun olumsuzluk belirleyicisi ev
 evde yakacak odun yok

7) Sala'nın Romanya'da konuşulan Yahudi İspanyolcasında belirlediği *çokanlamlılık*.

8) Başka dillerden kaynaklanan yüksek sayıdaki *girişimler*.

9) Dilin kullanımında *toplumbilimsel ve edimbilimsel alışkılara* *ın yitmesi*, başka bir deyişle edinilmiş dilsel biçimlerin kullanımına ve belirli bir iletişim durumuna uygun davranış yetilerinin yitirilmesi⁹.

Bu gözlemler dizelgesini şimdilik burada kesiyoruz. Bu dizelgenin yeni araştırmalarla varsıllaşmaya, derinleşmeye ve düzeltime açık olduğu söz götürmez. Dilbilimin şu anda bulunduğu gelişim noktasında, dillerin devimselliğinin yitme devimsellikleriyle birlikte ele alınması kaçınılmaz bir zorunluluk olarak gözükmektedir.

Kaynakça

CALVET, Louis-Jean, 1987, *La guerre des langues et les politiques linguistiques*, Paris, Payot, 294 p.

CLAIRIS, Christos, 1979, Les grands traits de la syntaxe du qawasqar (alakaluf), *Linguistique fonctionnelle. Débats et perspectives*, présentés par Mortéza MAHMOUDIAN, Paris, PUF, p. 202-211.

7 CLAIRIS, Christos, 1987, *Elqawasqar*, s. 187.

8 CLAIRIS, Christos, 1987, *Elqawasqar*, s. 200.

9 Bkz., Arvanitika konusunda Lukas TSITSIPIS'in yaptığı gözlemler, 1989, *Skewed performance...*

- CLAIRIS, Christos, 1981, La fluctuation de phonèmes, *Dilbilim*, 6, Istanbul, p. 99-100.
- CLAIRIS, Christos, 1987, *El qawasqar. Lingulistica fueguina Teoria y descripción*, Valdivia, Estudios Filológicos, 528 p..
- CLAIRIS, Christos, 1988, Dynamique de la disparition, *Actes du XIVE Colloque International de Linguistique Fonctionnelle, Elseneur 29.06.87 - 04.07.87*, Louvain-la-Neuve, Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain, p. 99-101.
- CLAIRIS, Christos, 1991, Identification et typologie des fluctuations, *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, LXXXVI, 1, Paris, Klincksieck (sous presse).
- DELAHAYE, Martine, 1983, *Vers une description du tehuelche*, mémoire pour le D. E. A. de linguistique, Université René Descartes, Paris, 65 p.
- DORIAN, Nancy C., 1981, *Language death. The life cycle of a scottish gaelic dialect*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 206 p.
- DORIAN, Nancy C. (dir.), 1989, *Investigating obsolescence. Studies in language contraction and death*, Cambridge, Cambridge University Press, 446 p.
- DRESSLER, Wolfgang, 1972, On the phonology of language death, *Papers from the 8th Regional Meeting*, Chicago Linguistic Society, Chicago, p. 448-457.
- DRESSLER, Wolfgang, 1981, Language shift and language death A protean challenge for the linguist, *Folia Linguistica*, XV/1-2, The Hague, Mouton, p. 5-28.
- FERNANDEZ GARAY, Ana, 1984 El mapuche ranquelino en vías de extinción, *Actas. Jornadas de lengua y literatura mapuche*, Temuco, Universidad de la Frontera, p. 139-152.
- FERNANDEZ GARAY, Ana, 1986 *Bibliographie critique : la mort des langues*, mémoire présenté pour le D. E. A. de linguistique, Université René Descartes, Paris, 57 p.

- GIACALONE RAMAT, Anna, 1983, Language shift and language death, a review of Nancy C. DORIAN, *Language Death and* susan GAL, *Language Shift*, *Folia Linguistica*, XVII/1-4, The Hague, Mouton, p. 495-508.
- GUERRA, Ana Maria, 1989, *Fonología del yagan*, thèse pour le grade de magister, Universidad de Playa Ancha de Ciencias de la Educación, Valparaíso, 217 p.
- KATSOYANNOU, Marianna et Elisabetta NUCERA, 1986, Il caso galliciano, *Calabria Sconosciuta*, 33-34, Reggio Calabria, p. 47-51.
- MARTINET, André, 1974, *Sintaxis Funcional*, Valparaíso, Ediciones Universitarias de Valparaíso, Centro de Investigación de Lenguas Indígenas, Universidad Católica de Valparaíso, 36 p.
- MOSELEY, Christopher, 1987, The disintegrating speech community (manuscrit).
- PROFILI, Olga, 1983, *Le parler grico de Corigliano d'Otranto (Province de Lecce, Italie). Phénomènes d'interférence entre ce parler grec et les parlers romans environnants, ainsi qu'avec l'italien*, thèse pour le doctorat de troisième cycle, Université des langues et lettres de Grenoble, 410 p.
- SALA, Marius, 1970, *Estudios sobre el judeoespañol de Bucarest*, México, Universidad Nacional Autónoma de México, 196 p.
- ΤΣΙΤΣΙΠΗΣ Λουκάς, 1983, Η εθνογραφία της γλώσσας, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 50, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 6. 3-19
- TSITSIPIS, Lukas D., 1983, Narrative performance in a dying language : Evidence from Albanian in Greece, *Word*, 34, 1, p. 25-36.
- ΤΣΙΤΣΙΠΗΣ, Λουκάς, 1984, Κοινωνιογλωσσικά προβλήματα του ρεπερτορίου των ομιλητών της αρβανίτικης από την σκοπιά της εθνογραφίας της γλώσσας, Μελέτες για την ελληνική

γλωσσα. Πρακτικά τση 5ης ετήσιας συνάντησης του τομέα γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 6. 269-298.

TSITSIPIS, Lukas D., 1984, Functional restriction and grammatical reduction in albanian language in Greece, *Zeitschrift für Balkanologie*, XX, 1, p. 122-131.

TSITSIPIS, Lukas D., 1988, Language shift and narrative performance : On the structure and function of Arvanitika narratives, *Language in Society*, 17, 1, Cambridge, Cambridge University Press, p. 61-86.

TSITSIPIS, Lukas D., 1989, Skewed performance and full performance in language obsolescence : The case of an Albanian variety, *Investigating obsolescence. Studies in language contraction and death*, Nancy C. DORIAN (dir), Cambridge, Cambridge University Press, p. 117-137.

TSITSIPIS, Lukas D., 1991, Terminal-fluent speaker interaction and the contextualization of deviant speech, *Journal of Pragmatics*, 15, 2, North-Holland, Elsevier Science Publishers, p. 143-163.

VIEGAS BARROS, José Pedro, 1988, Contribución al estudio comparativo de las lenguas güñuna küne y chon : una lista de posibles cognados, *Mundo Ameghiniano*, 8, Viedma, p. 40-56.

C. CLAIRIS